

ВЯЧЕСЛАВ ЧОРНОВІД У ДИСИДЕНТСЬКОМУ РУСІ 60-80-Х РОКІВ

Серед української політичної еліти 60-80-х років, яку сьогодні прийнято називати дисидентською, чільне місце належить Вячеславу Чорноволу – визначному журналісту, громадсько-політичному діячу. Сьогодні важко собі уявити історію Народного Руху України без В.Чорновола. Хоча він і не був першим головою цієї наймогутнішої організації на теренах України, однак саме завдяки йому Рух став тим, про що Петро Скум'як написав у відомому своєму творі:

“І у Києві, й у Львові
ми обійдемо без крові,
світить нам не меч, а плуг,
нам не стане другом, братом
навіть зовсім мирний атом –
за вождя нам тільки дух,
нагороди, загороди –
нам лиш те, що від природи:
РУХ!”

Вячеслав Чорновід чимось нагадував гумільовського пасіонарія, який готовий покласти голову за ідею. А автор політичного портрету В.Чорновола В.Меншун відзначав, що його герой “відрізняється вмінням героїзувати себе й спонукати до цього інших щодо своєї персоні”. За веберівською типологією політичних еліт В.Чорновід, безсумнівно, був би віднесений до харизматичних лідерів свого часу. Про таких як Чорновід перший президент України Леонід Кравчук говорив “вони”, маючи на увазі ворогів номенклатури і закликав об’єднатися, щоб “вони не пройшли”. Автор досить об’єктивної монографії “Політична арена України: дійові особи та виконавці” (1994) Володимир Литвин, на наш погляд, досить влучно передав думки В.Чорновола щодо необхідності політичних реформ в Україні. На глибоке переконання голови Народного Руху, “навіть коли б в урядовій ложі на місці

прем'єр-міністра сидів Людвіг фон Ерхард, віце-прем'єра - Мільтон Фрідман, міністрами були б Лешик Бальдерович та інші економісти, котрі вивели свої країни з кризи, результати їх діяльності були б приблизно такими самими, як і в уряді Леоніда Кучми. За твердим переконанням голови Руху, без глибокої реформи збанкрутілої політичної системи ніякі реформи не йтимуть, а анархія в державі гарантована".

Сьогодні, коли вся прогресивна громадськість України відзначає 65-ті роковини з дня народження Героя України В.Чорновола, було б неоправдано помилково ідеалізувати його. Та й сам він того не бажав. В.Литвин відносив В.Чорновола до осіб, у яких рівень популярності був помітно вищий, ніж рівень впливовості. Серед 100 найвпливовіших державних та політичних діячів України у 1993 р. Чорновіл посідав поважне 14 місце, в той час як Олександр Стоян був 81-м, а Павло Мовчан аж 99-м. А серед 25-ти найвпливовіших діячів у сфері внутрішньої політики В.Чорновіл йшов п'ятим, значно випереджуючи В.Дурдинця, С.Головатого, М.Горнія, В.Яворівського, І.Драча. Дев'яту сходинку він займав у рейтингу 25-ти найвпливовіших діячів у сфері зовнішньої політики. У квітні 1993 р. Центр ринкових реформ також здійснив опитування 50 експертів з метою дати оцінку українським та зарубіжним політикам, партіям, окремим аспектам зовнішньої та внутрішньої політики. Навбравши 5 балів із 10-ти можливих, В'ячеслав Чорновіл посів поважне п'яте місце.

Шлях В.Чорновола у велику політику мало чим відрізнявся від інших шестидесятників. В інтерв'ю Олегу Хілінському 21 лютого 1998 р. В.Чорновіл розповів, що народився в селі Срки Звенигородського району теперішньої Черкаської області в сім'ї сільських вчителів. Потім була школа і факультет журналістики Київського університету. "Система моїх поглядів - я ж прийшов таким же самим, як усі - з комсомолу, з піонерської організації, - склалася вже в університеті - в другій половині п'ятдесятих років. Вони незмінні дотепер, тільки дещо глибші і ґрунтовніші. Але я почався тоді - у студентські роки". Дослідник історії дисидентського руху в Україні Анатолій Русначенко відзначає, що вже наприкінці 50-х років, тобто на 2-3 курсах університету,

погляди Чорновола чітко визначились: боротьба проти партійної диктатури, проти однопартійної системи, за національне виконання. Це також стосується Івана і Надії Світличних, Пасиля Стуса, Івана Дзюби, Василя Лісового, Алли Горської.

В першій половині 60-х років з'являються перші самвидави суспільно-політичної спрямованості, окремі з яких редагував В.Чорновіл. Зокрема, це стосується праць Є.Верстока і С.Пронюка, а також статті Василя Яременка "Винівністичному зашморгу". Розповсюдження літератури самвидаву В.Чорновіл вважав одним із способів досягнення незалежності. Сьогодні це звучить дещо утопічно, однак незаперечним є той факт, що завдяки виданням самвидава національна свідомість українців зростала. Завдяки цим виданням світова громадськість дізналася про геноцид проти української інтелігенції. Немала заслуга в цьому належить В.Чорноволу. В уже згаданому інтерв'ю В.Чорновіл розповідав: "Я був одним з тих, що організував протест проти арештів в Україні в шістдесят п'ятому році - виступ у кінотеатрі "Україна" при перегляді фільму "Тіні забутих предків", коли я вивірив підвести всіх, хто протестує проти того, щоб знову почалися сталінські репресії. Мене викликали з преси. Я написав книжку про те, як діють органи КГБ, слідчі, прокуратура. Книжка називалася "Лихо з розуму". Навіть дві книжки: перша з них - "Правосуддя чи рецидиви терору". Вони потрапили за кордон. За них я дістав міжнародну журналістську премію через кілька років, а в шістдесят сьомому дістав перший табірний термін... Мені було тридцять років, коли за мною вперше зачинилися тюремні двері. А взагалі-то, мені довелося відсидіти п'ятнадцять років".

Більш детально позицію В.Чорновола в середині 60-х років прояснює доповідна записка секретаря Львівського обкому КПУ В.Кучевола від 27 квітня 1966 р.: "15 квітня до Львова (там проходив судовий процес над братами Горинями - М.В.) з Києва прибули письменники і журналісти Іван Драч, Ліна Костенко, Микола Холодний, Вячеслав Чорновіл, приїзд яких був з радістю зустрінутий родичами та однодумцями підсудних. Вони стали захочувати тих, що зібралися, до провокаційних дій щодо органів міліції та радянського суду. В

той же день 15 квітня, при виводі заарештованих з будинку суду біля входу зібралося до 30 чол. знайомих та родичів підсудних, у центрі яких знаходилися Костенко, Драч, Чорновіл, Холодний, які допускали образи працівників міліції та конвою, обурювалися діями властей в зв'язку з арештом Горинів, кидали підсудним квіти та скандували слова: "Слава!", "Слава патріотам!", а в адресу радянських органів кричали "Ганьба".

В листі до першого секретаря ЦК КПУ Петра Шелести від 22 червня 1966 р. В.Чорновіл в черговий раз захищав заарештованих і закликав відвернути масовість цього середньовічного психозу. "Арешти та закриті судові процеси, писав він, - що прокотилися по Україні за минулих дев'ять місяців, не були масовими і можуть здаватися недалекоглядним людям надто дрібним епізодом у житті республіки, щоб на нього серйозно вважати. Але беззаконня та сваволя, допущені сьогодні як експеримент, завтра можуть стати страшною всеохоплюючою пошестю". Дуже цікавими є останні рядки цього листа, проникнуті чорноволівським гумором: "Дуже прошу того працівника апарату ЦК КПУ, який перший читатиме цей лист, передати його безпосередньо тов. Шелесту і не давати до рук тому секретареві ЦК КПУ, якого частина громадськості визнає ініціатором і натхненником репресій щодо української інтелігенції".

5 грудня 1966 р. В.Чорновіл виступив із заявою до Верховного Суду УРСР з приводу арештів української інтелігенції, в якій закликав "звільнити несправедливо засуджених" Лук'яненка, Горинів, Осадчого, Зваричевську. Він, мабуть, і сам не вірив у таке диво. Сумні нотки відчуваються під час виступу В.Чорновола на судовому процесі 8 липня 1966 р.: "Я не роблю собі жодних ілюзій щодо того, яким буде вирок. Ви мені, звісно, присудите максимальну кару, яку дозволяє ця стаття. Але якби мені загрожувала не тільки примірка і всі наступні адміністративні лиха, а навіть тюрма чи каторга, я говорив би тут те саме. Бо немає страшнішої кари за мую нечистого сумління, бо немає вищого судді за правду". Отже, першим заарештованим і засудженим після 1965 р. став В.Чорновіл за відмову свідчень на процесі у Львові та за книгу "Правосуддя чи рецидиви терору" - його осудили на 3 місяці

примусових робіт. За книгу "Лихо з розуму" отримав 3 роки тaborів (за амністією вийшло 1,5 року).

Необхідно погодитись з А.Русначенком, що "для арештованих, ув'язнених та інших учасників руху арешти означали позбавлення від "рожевого оптимізму" (В.Чорновіл) щодо цієї влади і її помислів. Ті ж, хто потрапив за ґрати, набували досвід боротьби від учасників боротьби попередніх етапів. Майже усі з них згодом вийшли з тaborів збагаченими тим досвідом і готовими боротися далі".

В 1969 р. В.Чорновіл приїхав до Києва, де зустрівся з В.Стусом, І.Дзюбою, Є.Сверстюком та І.Світличним. З його ініціативи було налагоджено видання "Українського вісника", який вирізнявся яскравою антирадянською, націоналістичною спрямованістю. До арештів 1972 р. вдалося видати 5 випусків "Українського вісника". 12-13 січня 1972 р. були заарештовані близько 20 чоловік, серед них і Вячеслав Чорновіл. У 1997 р. Вячеслав Максимович пригадував події 25-річної давнини: "...12 січня 1972 року. Львів. 8-а година. Сьогодні я не чергую на залізничній станції, де влаштувався вагарем після вимушеного кількомісячного безробіття (нелегко із працею вчорашньому - і завтрашньому - в'язневі). Отож вирішую непомітно пробратися на конспіративну квартиру, щоб продовжити друкувати шостий номер підпільного журналу "Український вісник", який видаю ось уже два роки в умовах найсуворішої конспірації. Друкувати мушу сам, бо у Людмили Шереметьєвої, котра робила попередні номери, здали нерви: "Більше не можу, відчуваю, що мене ось-ось схоплять..." Про всяк випадок не йду хвірткою на вулицю, а дістаюся городом на завалену снігом під'їзну колію, де легше лишитися непоміченим. Однак метрів через двісті мене наздоганяють два молодики, викручують руки і тягнуть назад до хати. В подвір'ї вже товчеться з десяток оперативників, чекаючи початку довгої і марудної процедури квартирної обшуку... Пізно ввечері, нагрівши торбу паперів (брали все підряд), мене запхали до гебістського "бобика" і відвезли в сумнозвісну тюрму, де мордувалося кілька поколінь українців у часи польської жандармерії, німецького гестапо і російського НКВД-КГБ".

Славетний український поет Василь Стус у статті "Я обвинувачую", написаній у концтаборі "Дубровлаг" в 1975 р., писав, що кадебісти "важко побили М.Осадчого у камері Потьми. Трохи пізніше це трапилося й з В.Чорноволом, якого шостого дня голодівки силоміць виштовхали на етап, закованого в кайдани і примусили босоніж йти по снігу". Відбуваючи термін у мордовських таборах для політв'язнів, В.Чорновіл був організатором численних акцій протесту і голодовок, провівши понад половину терміну в штрафному ізоляторі. У квітні 1980 р. знову був заарештований на засланні за сфабрикованим звинуваченням, після чого оголосив і витримав 120-ти денну голодівку. В останньому слові на суді Вячеслав Чорновіл звинуватив КГБ і міліцію у фальсифікації та закликав суд не брати участь в змові. Був засуджений на 5 років позбавлення волі, проте звільнений в 1983 р. за протестом прокурора Якутії без права приїзду в Україну.

Незважаючи на встановлення жорстокого репресивного режиму в СРСР та Україні, дисидентський рух не тільки не припинявся, але, навпаки, досяг свого нового піднесення. Особливо цьому сприяло підписання знаменитої Гельсінської угоди, згідно з якою СРСР зобов'язувався шанувати права людини. Незабаром за цим утворився цілий ряд організацій по сприянню виконанню Гельсінських угод. Одна з них виникла на Україні. Левко Лук'яненко пригадував: "...У вересні 1976 року Микола Руденко запропонував створити Українську громадську групу сприянню виконанню Гельсінських угод. Я приставав на пропозицію, побачивши в ній сміливий і політично вельми прозорливий крок. Після початкової акції фундаторами групи захотіли стати й молоді люди Микола Магусевич та Мирослав Маринович, а також мої старі побратими Олекса Тихий та Іван Кандиба... Через деякий час до групи влилися Василь Стус, Надія Світлична, Вячеслав Чорновіл, Святослав Караванський, Данило Шумук, Юрій Шухевич та ряд інших (усього 37 чоловік). "Я був тоді в концтаборі,- пригадував В.Чорновіл.- Я вступив у групу, так би мовити, заочно, коли був в Якутії на засланні. А наприкінці вісімдесятих я створював уже Українську Гельсінську спілку. Це вже було щось інше - це був прообраз політичної партії. З неї утворилась УРПГ".

1987 рік став переломним у долі українських політв'язнів. У значній мірі цьому сприяв приїзд в Україну конгресмена Стенлі Гоера, який вручив В.Щербицькому список 175 українських політв'язнів. 6 вересня 1987 р. Вячеслав Чорновіл спричинився до створення Української ініціативної групи за звільнення в'язнів сумління. На початку 1988 р. в таборах ще перебували не менше як 50 українських патріотів. 5 серпня 1987 р. В.Чорновіл у відкритому листі до М.Горбачова вимагав звільнення усіх політв'язнів та усунення від керівництва "команди" Щербицького.

Вячеслав Чорновіл наприкінці 80-х років активно включився в розбудову УГС, об'їхавши всі області України. Станом на квітень 1990 р. УГС мала 28 філій, 19 осередків, 2300 членів. На той час це була найбільш масова політична організація в Україні, яка стояла в опозиції щодо КПРС, урядових структур. Свого часу ми з Олександром Оросом у книзі "В боротьбі за свободу України: Політичні замітки про минуле і майбутнє українського народу" (1996) опублікували до того часу невідомий лист В.Чорновола до О.Ороса з приводу створення УГС в Закарпатті. Дозволю собі його навести: "Пане Олександр! Якось так сталося, що Закарпаття залишилося поза увагою Спілки (мається на увазі УГС.- М.В.). Уже навіть у Сумах чи Житомирі є організації, а у славній Карпатській Україні - тільки декілька членів УГС, що самі нас знайшли. Отож чи не взялися б Ви за створення Закарпатської філії? Кращої кандидатури годі знайти. Ярослава розповість Вам про всі наші справи, дасть координаційні телефони. Добре було б, щоб якимось під'їхати у Львів, попередньо узгодивши телефоном 62-35-16 (це наш координаційний, там я або М.Горинь сидимо по п'ятницях з 14 до 21 год., можна дзвонити й у інші дні, нам передадуть). Кожної першої неділі місяця в Києві відбувається зібрання Всеукраїнської Координаційної Ради УГС. Добре було б, щоб Ви теж приїхали. Все інше розповість Ярослава. З повагою В.Чорновіл".

Виборча програма В.Чорновола, яка базувалася на "Декларації принципів УГС", розглядалася ним як програм-мінімум національного порятунку України. Її автор був глибоко переконаний, що "в умовах державної незалежності, при

ПРЕСА ЗАКАРПАТТЯ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИХ ВІДНОСИН (1991-2001 рр.)

відсутності загрози зовнішньої інтервенції, одного десятиліття зусиль народу нам вистачило б, щоб в основному ліквідувати економічні, екологічні, культурні, морально-психологічні наслідки імперського панування на нашій землі і вийти на шлях процвітання...". Однак, через деякий час прийшло розчарування. Під час виступу 7 листопада 1997 р. в Києві на Софіївському майдані на мітингу пам'яті жертв комуністичного терору Вячеслав Чорновіл із тугою сказав: "На превеликий жаль, ми не зробили того, що зробили наші однодумці в Балтії, в Польщі, в Угорщині, в усьому посткомуністичному світі, коли в 1989-1991 роках там до влади прийшли нові - правоцентристські - сили, які ідеологічно близькі до Народного Руху України. Це - Вітаутас Ландсбергіс і "Саюдіс" у Литві, це - Народні фронти в Латвії та Естонії, це - Лех Валенса й "Солідарність" у Польщі, це - Демократичний форум в Угорщині. Це, врешті-решт, Вацлав Гавел у Чехії. Держава, в якій президентом став колишній політ'язень, сьогодні є першою в посткомуністичному світі за економічним розвитком. Саме в Чехії був ухвалений закон про люстрацію, згідно з яким комуністична номенклатура не має права обіймати державні посади. І вони впоралися без тієї номенклатури! А хіба ми не можемо без учорашніх членів ЦК, секретарів обкомів, райкомів, яких попризначали на всі посади? Хіба ми така вбога нація, що не можемо без них обійтися?! Це все не так! Треба міняти владу! Інакше й далі животітиме, а не житимемо так, як може жити така багата й велика держава, як Україна. Настав момент істини". Завершуючи свій невеличкий виступ, хотів би навести ще одну пораду Вячеслава Чорновола, яка, на мою думку, не втратила актуальності: "А справжню Україну матимемо тільки тоді, коли українською стане духовність її керманців, яка сьогодні замерзла десь на рівні "ідейного хохляцтва".

Закарпатську область охоплює досить розгалужена мережа засобів масової інформації. Це пов'язано з її географічним розташуванням, адже край межує з чотирма державами - Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією. Внаслідок цього більшість населення має широкий доступ до державних, комерційних, приватних, а також до зарубіжних джерел масової комунікації.

В Закарпатті найбільшу кількість, а відповідно і питому вагу, мають обласні видання. На першому місці за тиражем - газета облдержадміністрації і обласної ради "Новини Закарпаття". Друге і третє місця поперемінно займають опозиційні до обласної влади газети "Срібна Земля" і "Ріо - інформ". Певною мірою нейтральну до влади позицію займає "Срібна Земля - фест", і повністю опозиційною вважає себе партійна газета - "Карпатський голос" (орган крайової організації НРУ). Слід зауважити, що за останні роки вправ тираж газети "Карпаті і газ сов" (угорськомовна, що в перекладі означає "Карпатське слово правди"). Засновником цього видання є облдержадміністрація, обласна рада і Товариство угорської культури Закарпаття (ТУКЗ). Із 5 липня 1997 р. відновився випуск найстарішої в краї газети "Закарпатська правда", яка до 1990 р. була органом обкому партії і обвиконкому. Потім це видання стало громадсько-політичним тижневиком, яке зайняло послідовно нейтральну позицію [1].

В даній роботі до уваги береться саме вищезгадана преса, на сторінках якої, на наш погляд, найповніше висвітлюються питання українсько-угорських відносин за роки незалежності України (1991-2001 рр.). З огляду на велику кількість публікацій по даній темі в деяких виданнях, будемо користуватися хронологічно-тематичним методом у характеристиці преси і звертати увагу на найбільш значимі роботи. Всі, без винятку,